

dr hab. Marzena Dycht prof. ucz.

Wydział Nauk Pedagogicznych

Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie

**Ocena rozprawy doktorskiej ks. mgra Marka Szymańskiego
pt. „Edukacja osób z niepełnosprawnością
w ramach projektu „Alegría de Vivir” w Santo Domingo – Ekwador.
Studium psychopedagogiczne”.**

Przedmiotem oceny jest rozprawa doktorska pt. „Edukacja osób z niepełnosprawnością w ramach projektu „Alegría de Vivir” w Santo Domingo – Ekwador. Studium psychopedagogiczne” (s. 414) autorstwa ks. mgra Marka Szymańskiego. Jest to studium poświęcone edukacyjnym walorom ww. projektu na rzecz osób z niepełnosprawnością i zaburzeniem psychicznym.

Układ pracy, struktura podziału treści i kolejność poszczególnych rozdziałów jest prawidłowa, typowa dla prac badawczych. Na całość rozprawy składają się: wstęp, wykaz zastosowanych skrótów, pięć rozdziałów pracy, zakończenie (które stanowi podsumowanie wyników zrealizowanych badań oraz konkluzje końcowe, stanowiące w istocie wnioski natury psychopedagogicznej), streszczenie pracy (w pięciu językach: polskim, angielskim, niemieckim, hiszpańskim i włoskim, z odwołaniem do będącego podstawą rozprawy doktorskiej projektu i jego efektów), bibliografia faktycznie wykorzystanych w pracy źródeł, w tym również bazy danych internetowych, spisy: tabel i wykresów oraz aneksy pracy, w których uwzględniono narzędzia badań zasadniczych – kwestionariusze wykorzystane w badaniach własnych z uczestnikami projektu, członkami ich rodzin, opiekunami społecznymi i pracownikami instytucji publicznych. Narzędzia te przygotowano w wersji hiszpańskiej, z tłumaczeniem na język polski.

Praca osadzona jest na konstrukcji trzech części:

- teoretycznej, w której Autor najpierw konceptualizuje kluczowe pojęcia (pierwsze trzy rozdziały pracy),
- metodologicznej – ma tu miejsce omówienie metodologii badań własnych (rozdział czwarty pracy)
- oraz empirycznej, zawierającej analizę wyników procesu badawczego oraz prezentację ich syntezy i interpretację (rozdział piąty pracy).

W perspektywie podejmowanych przez Doktoranta teoretycznych kontekstów dotyczących niepełnosprawności (będących przedmiotem rozważań rozdziału pierwszego dysertacji doktorskiej), należy podkreślić Jego umiejętność ugruntowania naukowych rozważań w szerszym i bardziej współczesnym piśmiennictwie z obszaru pedagogiki specjalnej, pedagogiki społecznej i psychologii rehabilitacyjnej. Wykazał się tu ks. mgr M. Szymański znajomością terminologiczną i teleologiczną w obrębie współczesnej pedagogiki specjalnej. Warstwa pojęciowa w odniesieniu do terminu „niepełnosprawność” została trafnie zidentyfikowana w perspektywie historycznej i przedmiotowej. Autor ujawnił kompetencje w zakresie najczęściej przywoływanych i najbardziej wiążących medycznych, pedagogicznych, psychologicznych i prawnych definicji „niepełnosprawności”, „osoby z niepełnosprawnością” (Światowa Organizacja Zdrowia, W. Dykcik, Z. Sękowska, T. Majewski, J. Kirenko i inni). Trafnie zauważył obecne w pedagogice specjalnej dążenia do zmiany w obrębie semantyki i unifikacji podstawowych pojęć.

Warto również docenić, że Doktorant dostrzega różnorodność kryteriów klasyfikacyjnych dotyczących niepełnosprawności. W swojej pracy przedstawił reprezentatywne typologie, orientując się na konteksty socjologiczne, psychologiczne i pedagogiczne. Zwrócił uwagę na nowe subdyscypliny pedagogiki specjalnej, dowodzące jej ciągłego rozwoju, które wzbogacają tę naukę o nowe elementy systematyki w jej obrębie. Wykazał się wiedzą w odniesieniu do kluczowych zagadnień pedagogiki specjalnej (takich, jak: inkluzja społeczna, normalizacja, interdyscyplinarność, wspomaganie rozwoju człowieka w perspektywie całościowej, profilaktyka, rehabilitacja, edukacja), które wpisują się w nurt głównych współczesnych paradygmatów tej nauki. Doktorant trafnie również przedstawił podstawowe klasyfikacje niepełnosprawności, słusznie się orientując na te powszechnie uznane i stosowane – przypominając ich wcześniejsze rewizje i wersje (ICIDH-1 (1980), ICIDH-2 (2001); ICD-10 (1994), ICD-11 (2018); ICF (2001); DSM-5 (2013). Dowodzi to Jego prawidłowej, wszechstronnej wiedzy, cechującej się wysokim stopniem aktualizacji i znajomości teoretycznych zagadnień, stanowiących punkt wyjścia dla własnych, empirycznych naukowych poszukiwań. Ujawnił również znajomość kontekstów historycznych, przywołując (w bardzo jednak znikomym zakresie) czołowych polskich pedagogów specjalnych i ich dokonania w odniesieniu do szczegółowych subdyscyplin pedagogiki specjalnej, którzy tworzyli podstawowe zręby tej nauki w jej teoretyczno-praktycznym wymiarze. Ks. mgr Marek Szymański zauważa nasilające się zjawisko współwystępowania niepełnosprawności wielorakich i sprzężonych (rozumiejąc istniejące

między nimi istotne rozróżnienie), stanowiące trudne i złożone wyzwanie w obrębie współczesnej pedagogiki specjalnej.

Najnowsze orientacje badawcze i paradygmatyczne ukierunkowują postrzeganie niepełnosprawności jako wielowymiarowe zjawisko wynikające ze wzajemnych oddziaływań między ludźmi a ich fizycznym i społecznym otoczeniem. Zgodnie z wykładnią International Classification of Functioning, Disability and Health (ICF), propaguje się zastępowanie terminu „niepełnosprawność” i „upośledzenie” pojęciem „aktywności” i „uczestnictwa”, zaś ograniczenia w obrębie niepełnosprawności (ograniczenia funkcji fizycznych, zdolności umysłowych albo zdrowia psychicznego) postrzega się jako zaburzenia aktywności i zaburzenia partycypacji (uczestnictwa społecznego). Dzięki takiemu podejściu, rozpatrując istotę niepełnosprawności, możliwe jest zwrócenie uwagi nie na jej genezę przyczynową, lecz na jej kompleksowość. Brak również orientacji w kierunku „defektu” (czyli rozpatrywania niepełnosprawności jako stanu zbliżonego do choroby, w znaczeniu pejoratywnym) – preferowane jest za to odniesienie do następstw społecznych niepełnosprawności (jako stanu zbliżonego do zdrowia) – często widoczne w podejściu naukowym ks. mgr M. Szymańskiego. Doktorant, powołując się na definicje i klasyfikacje Światowej Organizacji Zdrowia i polskie ujęcia terminologiczne autorstwa czołowych polskich pedagogów specjalnych, socjologów i psychologów, konsekwentnie w całym toku tworzenia własnej pracy takie stanowisko podtrzymuje. Zjawisko niepełnosprawności nie jest kojarzone w Jego pracy ze złem, nieszczęściem, cierpieniem, krzywdą, odrzuceniem, trudami życia – to sytuowałoby poglądy Doktoranta w orientacji dawno zdyskredytowanej w pedagogice specjalnej (mam tu na myśli medyczny model postrzegania niepełnosprawności, w którym problemy, na jakie napotyka osoba z niepełnosprawnością są traktowane jako bezpośrednia konsekwencja choroby lub urazu. Model ten opiera się na założeniu, że niepełnosprawność jest osobistą tragedią danej osoby. Podejmowane wobec niej działania są ukierunkowane na usprawnianie, pomoc w zaakceptowaniu własnych ograniczeń. W modelu medycznym, niepełnosprawność jest traktowana jako odchylenie poniżej ogólnej normy – są to poniżej przeciętnej właściwości człowieka, w wyniku których napotyka on wyraźne bariery we własnym rozwoju i w realizacji zadań życiowych oraz w pełnieniu ról społecznych – w swym przedmiotowym podejściu model ten zakłada, że osoba z niepełnosprawnością ma być przystosowywana przez specjalistów do życia w społeczeństwie). Niepełnosprawność tak pojęta skutkuje przyjęciem postaw dehumanizacyjnych i dyskryminujących. Znakomita większość teoretyków i praktyków zajmujących się pedagogiką specjalną, tak w Polsce, jak i na świecie, optuje za modelem społecznym i modelem praw człowieka, który w swych podstawowych tezach głosi, iż

niepełnosprawność powinna być postrzegana jako normalny aspekt życia człowieka i definiowana w kontekście przysługujących mu praw. Model ten opiera się na stwierdzeniu, iż niepełnosprawność powstaje na skutek ograniczeń, na jakie osoba z niepełnosprawnością napotyka w codziennym życiu. Oznacza to mniej uprzywilejowaną lub mniej korzystną sytuację danej osoby, wynikającą z uszkodzenia i niepełnosprawności funkcjonalnej, która ogranicza lub uniemożliwia jej wypełnianie ról związanych z jej wiekiem, płcią oraz sytuacją społeczną i kulturową (tzw. niepełnosprawność społeczna). Podkreśla się tu, że osoba z niepełnosprawnością ma takie same prawa (i obowiązki), jak pozostali obywatele. W swoim życiu napotyka jednak zbyt wiele barier, by móc z tych praw w pełni korzystać. Zagwarantowanie osobie z niepełnosprawnością praw człowieka wymaga przeciwdziałania jej dyskryminacji oraz stworzenia mechanizmów wyrównywania szans i warunków korzystania z przysługujących jej uprawnień. Istotą takiego podejścia jest więc dążenie do przekształcania środowiska fizycznego i społecznego (stworzonego z myślą o osobach pełnosprawnych) w taki sposób, by mogły z niego swobodnie korzystać także osoby z niepełnosprawnością. Realizacja tego postulatu ma się odbywać poprzez likwidację wszelkich barier (społecznych, architektonicznych, urbanizacyjnych, prawnych, komunikacyjnych, socjalnych) istniejących w tym środowisku oraz taką jego organizację, by była ona zgodna z zasadą uniwersalnego projektowania. Podejście to odpowiada jednemu z najważniejszych aktualnych paradygmatów pedagogiki specjalnej, jakim jest normalizacja i wyrównywanie jakości życia osób z niepełną sprawnością organizmu czy doświadczających trudności w adaptacji społecznej.

Wiodącym kierunkiem aktualnego rozwoju w pedagogice specjalnej jest odejście od medycznego modelu postrzegania niepełnosprawności z orientacją na wady, braki, deficyty i „defekty” i zmierzanie do poszukiwania potencjalnych możliwości rozwojowych osoby z niepełną sprawnością organizmu, zwłaszcza jej mocnych stron. Podejście tego typu reprezentuje Doktorant – ks. mgr Marek Szymański. W oparciu o powyższe, słusznie w ocenianej pracy przyjęto za wyjściowe określenie „osoba z niepełnosprawnością” – zgodnie z aktualną tendencją w pedagogice specjalnej, podkreślającą podmiotowość osób z niepełnosprawnością – konieczne jest podkreślenie owej podmiotowości, ze wskazaniem na „osoby z niepełnosprawnością”, „osoby z niepełną sprawnością organizmu”, „osoby zróżnicowane rozwojowo” zamiast „osoby niepełnosprawne”, „osoby niewidome”, „osoby słabowidzące”, itp., zamiast „słabowidzący”, „niewidomy”. Podobna uwaga dotyczy „osób widzących” zamiast „widzących” – jako, że niepełnosprawność nie jest cechą konstytutywną osoby jej doświadczającej.

Doktorant – rozumiejąc społeczny model postrzegania niepełnosprawności – ma świadomość istnienia różnorodnych barier, jakie wiążą się z występowaniem tego typu zaburzeń rozwoju – komunikacyjnych, instytucjonalnych, architektonicznych, prawnych i przede wszystkim mentalnych, generujących niepożądane poglądy i postawy względem osób z niepełnosprawnością oraz utrudniających realizację tak potrzebnej opieki i wsparcia o charakterze edukacyjnym, ekonomicznym, rehabilitacyjnym i społeczno-kulturowym względem nich. Zwraca uwagę na fakt, iż marginalizacja i wykluczenie społeczne osób z niepełną sprawnością organizmu jest przejawem ww. niekorzystnych uwarunkowań i nierówności społecznych.

Świadomość złożoności tych zagadnień oraz wagi wymagań, jakie dotyczą jakości proponowanego osobom z niepełnosprawnością wsparcia jest dowodem dojrzałości pedagogicznej ks. mgr Marka Szymańskiego. Jako misjonarz pracujący w Ekwadorze, Doktorant naocznie dostrzega tego typu problemy, podejmując posługę wśród osób doświadczających biedy, osób z zaburzeniami psychicznymi i z różnorodną niepełnosprawnością. Praca tu oceniana posiada więc wymiar nie tylko teoretyczny, lecz również (a może przede wszystkim) praktyczny. Wpisuje się zarówno we współczesny naukowy dyskurs nad inkluzją osób zagrożonych wykluczeniem, jak i w proces psychopedagogicznej ewaluacji projektu „Alegría de Vivir” w Santo Domingo pod kątem jego praktycznej przydatności.

Współczesna pedagogika specjalna jest rozumiana jako nauka o różnicach między ludźmi, nie zaś o ich ograniczeniach (takie podejście posiada swoisty walor antystygmatyzacyjny – praca tu oceniana ów kontekst uwzględnia). Szczególną cechą tej nauki jest jej interdyscyplinarność, różnorodność istniejących paradygmatów badawczych. Pedagogika specjalna korzysta bowiem ze wszystkich modeli badań, zarówno empirycznych, jak i humanistycznych, ilościowych i jakościowych, nomotetycznych i idiograficznych. Pedagogika specjalna ma swoje wielowiekowe tradycje, jest niewątpliwie nauką stosowaną. Wyrosła na bazie praktycznych działań (mam tu na myśli wypracowywanie od wielu stuleci dorobku praktycznego, infrastrukturalnego, sporego dorobku materialnego), ma ścisły związek z rzeczywistością edukacyjną. W ciągu wielu lat swojego istnienia, światowa pedagogika specjalna, jako dyscyplina wiedzy, subdyscyplina teoretyczna i praktyczna zgromadziła i nadal gromadzi „[...] niepodważalny potencjał i kapitał ludzki, strukturalny, materialny, zakorzeniła się w mentalności ogólnospołecznej jako realizująca wartościowe, potrzebne i przynoszące efekty zadania na rzecz wyznaczonej sobie, przez siebie i społeczeństwo, misji. Może też

poszczycić się rzeczywistymi osiągnięciami na polu rozwoju kadry naukowej, uzyskanego statusu akademickiego, dorobku praktycznego”¹.

W przedłożonej do oceny dysertacji doktorskiej akcentowane jest – jako zasadnicze – odniesienie zjawiska niepełnosprawności do teorii naukowych i dorobku personalizmu chrześcijańskiego i nauki Kościoła katolickiego. Jest to zamierzenie celowe, które – w myśl jednego z podstawowych paradygmatów pedagogiki specjalnej – interdyscyplinarności – nie jest obce tej nauce, wręcz przeciwnie – ubogaca wiedzę o człowieku doświadczającym trudności w swoim psychospołecznym rozwoju i dopełnia integralnego spojrzenia na osobę ludzką. Doktorant, przyjmując za wiążący rozwojowy (psychorozwojowy) model postrzegania niepełnosprawności (reprezentowany przez W. Chudego, D. Kornas-Bieleę, E. Domagałę-Zyśk), oparł go na antropologii personalistycznej. Model ten pozwala spojrzeć na niepełnosprawność jako na ograniczenie psychologiczne, będące konsekwencją nieprawidłowego procesu rozwojowego, które nie rzutuje w żaden sposób na strukturę bytu osoby ludzkiej, nie odbiera jej godności ani wartości, uznaje zaś za niezbywalne atrybuty, takie jak: godność osobowa, podmiotowość, jedyność, niepowtarzalność, autonomia i prawo do wszechstronnego rozwoju. Są one niezbywalne od poczęcia aż do naturalnej śmierci. Szacunek dla osób z niepełną sprawnością organizmu, uznanie przysługujących im praw i zobowiązań wynikających ze statusu osoby jest podstawowym obowiązkiem społecznym. Diagnoza, terapia i edukacja w tym ujęciu przyjmuje charakter ekosystemowy i biograficzny, a udzielanie wsparcia i pomocy jest oparte na integralnej wizji osoby jako podmiotu, bez koncentracji wyłącznie na jej niepełnosprawności. Podkreśla się rolę wczesnego rozpoznawania uszkodzeń, chorób i odchyłeń oraz stymulacji o podłożu medycznym i psychoterapeutycznym; profilaktyki, prewencji oraz skuteczności podjętych oddziaływań; optymizmu i nadziei w dostrzeganiu potencjału osoby z niepełnosprawnością; pobudzania do autonomii, autorehabilitacji czy inicjatywy, niezależności oraz samorealizacji. Doceniono tu udział wspólnoty: rodziny i innych osób wspierających, jak również wartość życia duchowego, religijnego osoby doświadczającej niepełnosprawności (akcenty takich odwołań odnajdziemy w podrozdziale 1.2. (Psychospołeczna sytuacja osób z niepełnosprawnością – s. 55-73), w którym Doktorant pisze o doświadczeniu niepełnosprawności w życiu człowieka, o roli rodziny we wspieraniu rozwoju osoby z niepełnosprawnością, o postawach rodzicielskich, sytuacji społeczno-ekonomicznej rodziny jako o czynniku wpływu na psychospołeczne

¹ Marzenna Zaorska, Polska pedagogika specjalna jako samodzielna dyscyplina naukowa – wymiary i zakresy możliwości oraz ograniczeń, W: *Pedagogika specjalna – nowe obszary teorii i praktyki*, (red.) T. Żółkowska, I. Ramik-Mazewska, Szczecin, Usz, 2017, s. 7-19.

funkcjonowanie w niej osoby z niepełnosprawnością. Całości dopełniają pogłębione rozważania nt. postaw społecznych wobec osób z niepełnosprawnością, percepcji społecznej tych osób z punktu widzenia psychologii i pedagogiki).

Ks. mgr Marek Szymański, w swojej pracy doktorskiej reprezentuje stanowisko oparte właśnie na personalistycznej wizji pedagogiki chrześcijańskiej, dla której naturalną konsekwencją jest przyjęcie za wiążące stanowiska naukowego wyróżniającego psychorowojowy model rozumienia niepełnosprawności. Przyjęte odniesienie do personalizmu chrześcijańskiego i nauczania Kościoła katolickiego w ujmowaniu niepełnosprawności ma postać szczegółowej analizy i nawiązania do adekwatnych odniesień, popartych przywołaniem odpowiednich źródeł naukowych. Doktorant stale, na kolejnych etapach swojej pracy, ten ontologiczny kontekst udowadnia i potwierdza. Poprzez badania realizowane w ramach projektu „Alegría de Vivir” znajduje praktyczne uzasadnienie dla przyjętych przez siebie teoretycznych, naukowych założeń. Koincydencja pomiędzy teoretycznymi przesłankami pracy a ich stosowaną realizacją jest tu wyraźnie widoczna i z sukcesem przeprowadzona.

Z uwagi na powyżej przedstawione przez Doktoranta założenia, edukacja i rehabilitacja stają się sposobem realizacji integralnego spojrzenia na osobę z niepełnosprawnością i przejawem udzielanego jej wsparcia. To właśnie edukacyjne walory projektu „Alegría de Vivir” poświęconego osobom z niepełnosprawnością i z zaburzeniami psychicznymi stały się centrum zainteresowań badawczych przedłożonej do oceny rozprawy doktorskiej.

W założeniu podstawowym, przyjęto szeroką kategorię rozumienia procesu edukacji, zbieżną ze stanowiskiem Zbigniewa Kwiecińskiego (2015), które zakłada odwołanie do wszelkich procesów o charakterze rozwojowym, wychowawczym i wpływu na zmianę osobowości człowieka (tzw. „dziesięciościan edukacji”). Doktorantowi bliska jest koncepcja postrzegania edukacji jako inwestycji w zasoby ludzkie, przyjmuje on zależność pomiędzy zwiększaniem szans edukacyjnych osób wykluczanych społecznie (w tym z niepełnosprawnością) a wzrostem możliwości rozwoju społecznego i gospodarczego oraz ekonomicznego kraju. Edukacja w takim ujęciu służy zapobieganiu skutkom marginalizacji społecznej osób z niepełną sprawnością psychofizyczną i społeczną organizmu. W ujęciu jednostkowym, jest również wsparciem w ogólnym wzrastaniu i pomocą w przezwycięzaniu kryzysu życiowego spowodowanego niepełnosprawnością czy niedostosowaniem społecznym.

Ks. mgr M. Szymański dość pobieżnie zaprezentował walory pozytywne i ograniczenia dostępnych modeli edukacji osób z niepełnosprawnością (włączający, integracyjny i segregacyjny), dostrzegając jednakże wartość każdej z powyższych ofert edukacyjnych w perspektywie praw i wolności obywatelskich, jak również konieczne przemiany w edukacji,

spowodowane rozwojem tendencji w kierunku inkluzji społecznej. Poprawnie, choć pobieżnie powołał się na podstawowe założenia dydaktyki specjalnej. Biorąc pod uwagę fakt, że to właśnie edukacyjne walory wsparcia osób z niepełnosprawnością są podstawowym przedmiotem badań tej dysertacji doktorskiej, treści poświęcone aspektom edukacji, w tym edukacji specjalnej należało – w moim odczuciu – przedstawić w sposób zdecydowanie bardziej pogłębiony. W przedłożonej do analizy dysertacji doktorskiej zauważalna jest znikomość aktualnych badań empirycznych i brak odniesienia do teorii naukowych i dorobku dydaktyki specjalnej oraz metodyk szczegółowych subdyscyplin pedagogiki specjalnej, wypracowanych w toku jej rozwoju jako nauki. W oparciu o nie budowane są w pedagogice specjalnej strategie wsparcia osób doświadczających trudności rozwojowych, edukacyjnych czy w zakresie adaptacji społecznej. Pomimo zarzutu powierzchowności, przedstawione treści dotyczące edukacji osób z niepełnosprawnością oceniam pozytywnie.

W odniesieniu do aspektów rehabilitacyjnych podjętych w pracy – przywołując np. stanowisko Joanny Głodkowskiej², współczesna pedagogika specjalna i psychologia postrzega rehabilitację osób z niepełnosprawnością jako zorganizowany, systematycznie stosowany, indywidualnie zróżnicowany proces, który wyznacza jakość życia tych osób, spełnianie zadań rozwojowych wspieranie, wspomaganie ogólnego rozwoju psychofizycznego, kształtowanie kompetencji, sprawności, zdolności adaptacyjnych, autorehabilitację, wzmacnianie, dynamizowanie sił rozwojowych. Rehabilitacja umożliwia uzyskanie poprawy w funkcjonowaniu, osiągnięcie odpowiedniego do stopnia niepełnosprawności zakresu samodzielności i niezależności życiowej. Podobne stanowisko prezentuje Doktorant, opisując w końcowej części rozdziału pierwszego różne rodzaje rehabilitacji i kładąc nacisk na rehabilitację we wspólnocie.

Zastrzeżenie budzi brak konsekwencji, ujawniony przez Doktoranta w toku posługiwania się pojęciem „rewalidacja” i „rehabilitacja”. Pierwszy z terminów akcentował rewalidację społeczną w granicach indywidualnych możliwości osoby z niepełnosprawnością. Termin „rewalidacja” funkcjonował i był rozpowszechniany w Polsce od końca lat 50. przez polskich pedagogów specjalnych (M. Grzegorzewską, J. Doroszewską, Cz. Kosakowskiego, A. Hulka) i psychologów, skutecznie zastępował w polskiej pedagogice specjalnej termin „rehabilitacja”, w odróżnieniu od wielu państw, w których powszechnie i praktycznie używano tego drugiego pojęciowego odniesienia. Po II wojnie światowej nastąpiła ewolucja tego terminu, w pedagogice „rehabilitacja” zaczęła wypierać zwrot „inwalidztwo” (niestety,

² Joanna Głodkowska, *Przestrzeń rehabilitacyjna w otoczeniu osób z niepełnosprawnością intelektualną – ujęcie koncepcyjne*, „Ruch Pedagogiczny”, 2003/5-6, s. 10.

zachowany nadal w terminologii medycznej i w systemie ubezpieczeń społecznych). Współczesność dowodzi, że termin „rewalidacja” nie przyjął się wystarczająco powszechnie w mowie potocznej. Z uwagi na powyższe, powinien być konsekwentnie stosowany aktualny dziś termin „rehabilitacja”, natomiast pojęcie „rewalidacja” (pojmowane jako węższe zakresowo) utrzymane jest współcześnie jedynie w cytatach bezpośrednich i tytułach przywoływanych pozycji, należy go wyeliminować także z aktów legislacyjnych, w których nadal znajduje zastosowanie (np. rozporządzenia MEN). Niestety, w przedłożonej do oceny pracy, pomimo słusznego rozróżnienia obu terminów (Dysertacja doktorska, s. 90), Doktorant naprzemiennie posługuje się nimi, traktując je jako synonimy o tym samym znaczeniu (Tamże, s. 77, 80-85, 88-90). Warto zwrócić uwagę na ujednoczenie stanowiska w tym zakresie.

Szczególnie cenne dla jakości ocenianej pracy doktorskiej są treści poświęcone społeczno-edukacyjnym aspektom pomocy osobom z niepełnosprawnością w Ekwadorze (rozdział drugi dysertacji doktorskiej). W tej części pracy, ks. mgr M. Szymański wskazał na obywateli Ekwadoru z niepełnosprawnością w perspektywie ekonomiczno-społecznych warunków życia, przybliżył ich klasyfikację według tamtejszych tendencji typologicznych. Następnie scharakteryzował ich sytuację prawną (uwzględniając prawo do leczenia, rehabilitacji, nauki, pracy zawodowej i pomocy społecznej). Z obrazu tego wyłania się bardzo trudna sytuacja rodziny, która – zmuszona znosić skutki wdrażania drastycznego poziomu dostosowań gospodarczych i walki z kryzysem społeczno-instytucjonalnym Ekwadoru – często żyje w trudnych warunkach ekonomicznych i socjalnych. Doktorant powołał się na dane statystyczne, według których w Ekwadorze ponad 24% rodzin żyje w ubóstwie, z czego ok. 8% nawet w ekstremalnym ubóstwie (Dysertacja doktorska, s. 102). Wśród rodzin, zwłaszcza rodzin osób z niepełnosprawnością, powszechne są również trudne warunki mieszkaniowe i higieniczne, niedożywienie, niski poziom edukacji, analfabetyzm, bezrobocie (Tamże). Całości obrazu dopełniają informacje o rozwoju pomocy i opieki nad osobami z niepełnosprawnością w ujęciu historycznym i dane statystyczne nt. tej grupy społeczności ekwadorskiej (ze szczególnym uwzględnieniem regionu Santo Domingo). Na kanwie tak scharakteryzowanej sytuacji, opisującej coraz bardziej systematyczną i doskonalszą jakościowo interwencję państwa w sprawy socjalne osób z niepełnosprawnością, Doktorant przedstawił jakość oferty edukacyjnej i instytucjonalne formy pomocy osobom z niepełnosprawnością oraz z zaburzeniem psychicznym (w Ekwadorze określanym jako niepełnosprawność psychospołeczna). Treści te przygotowano w sposób interesujący, pogłębiony i wielokontekstowy. Doktorant ujawnił wysokie kompetencje w opisywaniu terminologicznych i praktycznych modyfikacji dotyczących rozwiązań w zakresie zmian w traktowaniu zjawiska

niepełnosprawności w Ekwadorze. Wykazał brak integralnego podejścia państwa do świadczeń należnych osobom doświadczającym tego rodzaju utrudnień rozwojowych oraz jedynie deklaratorywnie priorytetowy ich status w polityce społecznej kraju. Zwrócił uwagę, że najmniej postępowym obszarem we wdrażaniu inkluzji społecznej osób z niepełnosprawnością w Ekwadorze jest edukacja. Ukazał powolny postęp w zakresie dostosowania kształcenia specjalnego tego kraju do międzynarodowych wytycznych dotyczących edukacji osób z specjalnych potrzeb rozwojowych, przy jednoczesnym braku kompleksowego edukacyjnego wsparcia w toku całego życia, które ocenił jako niewystarczające i w małym stopniu włączające. Tę część pracy, będącej swoistą diagnozą stanu rozwoju ekonomiczno-społecznego (w tym edukacyjnego) Ekwadoru należy ocenić wysoko. Są to informacje wartościowe, przybliżają bowiem sytuację i zakres potrzeb ekwadorskiego społeczeństwa oraz postęp w dziecinie troski o osoby z niepełnosprawnością – w piśmiennictwie polskim stanowią dane unikatowe, stąd ich wysoka wartość nowatorska.

Rozdział trzeci dysertacji doktorskiej stanowią założenia, cele i działalność projektu „Alegria de Vivir” realizowanego w Santo Domingo w Ekwadorze. Doktorant ukazał w nim genezę projektu. Jest on praktyczną egzemplifikacją charyzmatu franciszkańskiego. Główną koncepcję humanizmu św. Franciszka z Asyżu i nawiązanie do Jego dzieła w projekcie wyżej wymienionym przedstawiono w sposób przejrzysty.

W dalszej części pracy omówiono szczegółowe założenia projektu „Radość Życia” oraz realizację modelu Franca Basaglii w pracy z osobami z zaburzeniem psychicznym, do którego odwoływano się w trakcie realizacji projektu. Ma tu miejsce powiązanie inicjatywy projektowej z kontekstem uwarunkowań polityki społecznej, zależności instytucjonalnych i społeczno-gospodarczych kraju. Wykazano zaangażowaną rolę misji franciszkańskiej Zakonu Braci Mniejszych Konwentualnych i Stowarzyszenia Centro Caritas Antoniana Alegria de Vivir, które wsparły projekt w aspekcie socjalnym, architektonicznym i personalnym. Projekt, koncentrując się na aspekcie pedagogicznym, zgodnie z ideą personalizmu chrześcijańskiego i założonym modelem rozwojowym postrzegania niepełnosprawności, znalazł swe koncepcyjne umocowanie w pracy z osobą z niepełnosprawnością i z jej rodziną. Również ta część pracy jest wysoce twórcza, z uwagi na charakterystykę głównych założeń innowacyjnego projektu wsparcia osób z niepełnosprawnością i ich rodzin w Ekwadorze.

W całości ujmując, Autor pracy wykazał się aktualną i pogłębioną ogólną wiedzą teoretyczną w zakresie pedagogiki, zaprezentował podstawowe współczesne teorie wiążące dla pedagogiki specjalnej, zaś podstawy swoich naukowych rozważań umocował w filozofii chrześcijańskiej. W pracy naukowej umiejętnie odwołał się do personalizmu chrześcijańskiego,

nauki Kościoła katolickiego i w oryginalny sposób powiązał główne ich idee z modelem rozwojowym postrzegania niepełnosprawności (twórczą koncepcją znajdującą swe naturalne odniesienie również w chrześcijańskim personalizmie). Wykazał istniejące związki i zależności pomiędzy zasadniczymi założeniami naukowego projektu, który stał się podstawą ocenianej tu pracy doktorskiej a głównymi odniesieniami wskazanych powyżej nurtów i kierunków naukowych. Zagadnienia przedstawione w części teoretycznej dysertacji doktorskiej zostały ujęte na poziomie zadowalającym, treści są kompletne, dobrze wywiedzione logicznie i właściwie uporządkowane. Część teoretyczną pracy doktorskiej należy ocenić wysoko.

W części metodologicznej pracy prawidłowo opisano składniki procesu badawczego. Warstwa metodologiczna rozprawy została przygotowana bardzo dobrze, właściwie wskazano cele i przedmiot badań. Problemy badawcze – zarówno główny, jak i szczegółowe – ujmują w sposób całościowy podjętą w pracy problematykę badawczą. Dla pytań typu rozstrzygnięcia sformułowano prawidłowe hipotezy. Ustalono zmienne i ich wskaźniki nie budzą zastrzeżeń. W celu analizy psychopedagogicznych aspektów projektu, wzięto pod uwagę szereg zmiennych niezależnych: demograficznych oraz o charakterze osobistym, a także zmienną zależną (ocena psychopedagogicznego znaczenia projektu przez respondentów).

Odpowiednio dobrane: metoda badań ilościowych – quasi eksperyment naturalny (zrealizowany w warunkach naturalnego programu edukacyjno-rehabilitacyjnego) i technika sondażu oraz zaawansowane techniki statystyczne. Skonstruowane i zastosowane w badaniach zasadniczych, współautorskie narzędzia odpowiadają potrzebom badań własnych. W celu realizacji założonego projektu badawczego, Doktorant opracował nowatorskie kwestionariusze (wspólnie z D. Kornas-Bielą i M. Wołońciewiczem): Kwestionariusz dla Uczestników Projektu (KUP), Kwestionariusz dla Opiekunów Społecznych (KOS), Kwestionariusz dla Pracowników Instytucji Publicznych (KPIP), Dane Osoby Opiekującej się Osobą z Niepełnosprawnością/Chorym w Rodzinie, Kwestionariusz Retrospektywnego Obrazu Osoby z Niepełnosprawnością/Chorej I „przed” (KRAON I), Kwestionariusz Aktualnego Obrazu Osoby z Niepełnosprawnością/Chorej II „po” (KRAON II). Narzędzia te zostały sprawdzone w badaniu pilotażowym pod względem przydatności zawartych w kwestionariuszu pytań, kafeterii, stopnia ich zrozumiałości dla badanych, trafności odpowiedzi. Na tym etapie miało również miejsce zidentyfikowanie problemów organizacyjnych, mających znaczenie dla właściwego procesu badawczego. Warto podkreślić, że Kwestionariusze (KRAON I i II) opierają się na innowacyjnej metodologii zbierania danych – doświadczeń z pracy w projekcie, znajdujących swój wyraz w narracjach osób towarzyszących swoim bliskim podopiecznym. Ponadto, skorzystano także z doświadczeń i wiedzy sędziów kompetentnych (opiekunowie

społeczni, wykładowcy Katolickiego Uniwersytetu w Santo Domingo, studenci). Narzędzia badawcze, opracowane na potrzeby badań, skonstruowano, przyjmując za wiodący nowoczesny paradygmat pedagogiki specjalnej, uwzględniający wiodącą rolę rodziny w procesie rehabilitacji osoby doświadczającej trudności w rozwoju (psychorozwojowy model postrzegania niepełnosprawności i zaburzeń psychicznych) w perspektywie chrześcijańskiego personalizmu. Są one praktyczną egzemplifikacją teoretycznych założeń przyjętych w pierwszej części pracy doktorskiej.

Badania stanowiące podstawę analizy opiniowanej dysertacji doktorskiej (zaprezentowane w części empirycznej pracy) były prowadzone na szeroką skalę i z zaangażowaniem wielu podmiotów oraz dużych środków finansowych. Zostały przeprowadzone w Santo Domingo w Ekwadorze. Zasadnicze badania eksploracyjne zrealizowano przy pomocy właściwych narzędzi badawczych w czterech grupach docelowych (1 – osoby z różnymi rodzajami niepełnosprawności – fizycznej, intelektualnej, sensorycznej (66 osób) oraz osoby z zaburzeniami psychicznymi (50 osób); 2 – rodziny osób z niepełnosprawnością/chorych psychicznie (158 osób); 3 – opiekunowie społeczni zaangażowani w codzienną pracę rehabilitacyjną (17 osób); 4 – pracownicy instytucji publicznych, wspomagający realizację projektu (19 osób)). Grupy te zostały w pracy szczegółowo scharakteryzowane. Łącznie w projekcie wzięło udział 469 osób (159 uczestników badań pilotażowych i 310 osób zaangażowanych w badaniach zasadniczych). Należy podkreślić, iż głównymi beneficjentami projektu były osoby z grup ryzyka wykluczenia społecznego: osoby z zaburzeniami psychicznymi oraz osoby z niepełnosprawnością. Pozytywnie oceniam szczególnie omówienie procedury doboru grup badawczych oraz dokładne opisanie przebiegu badań, które są udokumentowane w aneksach pracy.

Analiza i interpretacja wyników badań własnych przeprowadzona została prawidłowo, nie budzi zastrzeżeń. Prezentacja efektów badań na poziomie opisu statystycznego – właściwa. Na wyróżnienie zasługuje fakt, że Autor pracy nie tylko dokonał pogłębionej analizy średnich odchyłeń standardowych różnic między grupami i zależności statystycznych poprzez kontrolę rozpatrywanych zmiennych niezależnych w odniesieniu do percepcji procesów obserwowanych w projekcie, ale także zinterpretował uzyskane wyniki pod kątem walorów edukacyjnych projektu. Przeprowadzone przez Doktoranta generalizacje i wnioskowanie są wyczerpujące i mają zakorzenienie w materiale empirycznym.

Uzyskane przez Autora rozprawy wyniki badań pozwoliły pozytywnie zweryfikować wszystkie przyjęte w pracy hipotezy badawcze. Potwierdziły wystąpienie pozytywnej zmiany percepcji osób z niepełnosprawnością lub doświadczających zaburzeń psychicznych przez ich

opiekunów (członków rodzin), a udział w projekcie przyczynił się do rozwoju osobistego i inkluzji społecznej uczestników projektu. Dowiodły również istnienia związków istotnych statystycznie (korelacji niektórych cech demograficznych i podmiotowych z oceną projektu przez opiekunów społecznych). Analizy statystyczne o orientacji kwantytatywnej ujawniły ogólne prawidłowości dotyczące zmian, jakie zaistniały w funkcjonowaniu uczestników projektu i w społecznej percepcji tych osób. Są one cenne z punktu widzenia pedagogiki jako nauki. Warstwę ilościową badań empirycznych wzbogacają wybrane świadectwa uczestników projektu AdV, które – jako dane jakościowe – w sposób komplementarny uzupełniają informacje statystyczne, a zaprezentowane (szkoda, że nieliczne) studia przypadków podnoszą naukową wartość tej pracy, co należało podkreślić.

Strategię, procedurę przebiegu badań oraz przeprowadzony proces analityczny należy ocenić wysoko. Jako koordynator pracy ze społecznością lokalną i z opiekunami społecznymi w ramach projektu „Radość Życia”, Autor rozprawy doktorskiej wykazał się dobrą znajomością problematyki badawczej i bardzo dobrą umiejętnością prowadzenia badań w tym zakresie. Sformułowane w toku postępowania badawczego ustalenia konsekwentnie wynikają z przedstawionego materiału źródłowego. Wnioski uzyskane na podstawie tych eksploracji empirycznych są szczególnie cenne dla nauki i praktyki pedagogicznej. Autor pracy dowiódł istotnego znaczenia dzieła „Alegria de Vivir” w odniesieniu nie tylko do głównych beneficjentów projektu (poprawa własnej percepcji, podniesienie poziomu funkcjonowania: sprawności manualnych i kompetencji zawodowych, stymulowanie rozwoju osobowego, zwiększenie motywacji włączających), ale również do ich rodzin i osób zaangażowanych w jego realizację. Przeprowadzona przez ks. mgra Marka Szymańskiego ewaluacja wartości edukacyjnych, rehabilitacyjnych i socjalnych projektu AdV dostarczyła argumentów do opracowania wskazań w zakresie modernizacji projektu na przyszłość i tworzenia projektów o podobnym charakterze.

Doktorant zarekomendował zatem praktyczne implikacje w ramach projektu „Radość Życia”, które mogą stać się podstawą strategii przeciwdziałania wykluczeniu społecznemu osób z niepełnosprawnością i z zaburzeniem psychicznym, w tym poprawy warunków ich życia i funkcjonowania oraz ich postrzegania w rodzinnym, lokalnym i regionalnym środowisku. Przedstawił również propozycje co do dalszych badań w ramach projektu. Zaproponował oryginalne i konstruktywne założenia dotyczące tworzenia skutecznych programów wsparcia badanej grupy osób podatnych na wykluczenie społeczne: promocja psychiatrii środowiskowej, dezinstytucjonalizacja ekwadorskiej psychiatrii, formacja i doszkalanie personelu, ewaluacja stopnia zadowolenia uczestników i obiektywnych parametrów wskazujących na efekty

projektu, zmiana percepcji społecznej osób z niepełnosprawnością i zaburzeniem psychicznym (Dysertacja doktorska, s. 327-328). Wysokie atuty poznawcze mają również ustalenia Jego autorstwa, dotyczące oceny specyfiki problemów społecznych Ekwadoru, jak również propozycje zmian w zakresie doboru instrumentów przeciwdziałania ubóstwu i wykluczeniu społecznemu osób z niepełnosprawnością i doświadczających zaburzeń psychicznych.

Praca spełnia wymogi formalne. Styl zaprezentowanego tekstu, pod względem językowym nie budzi większych zastrzeżeń, za wyjątkiem drobnych błędów interpunkcji. W pracy widoczne są również drobne błędy edycyjne i stylistyczne. Nie rzutują one jednak znacząco na całość przedłożonego dzieła i nie umniejszają one ogólnej wartości pracy. Niektóre terminy należałoby skorygować tak, by język pracy był zgodny z obowiązującą terminologią i konwencją (uwagi w tym zakresie zostały szczegółowo omówione powyżej). Bibliografia pracy jest bardzo obszerna, zróżnicowana, zawiera pozycje (także obcojęzyczne) zarówno klasyczne, jak i najnowsze. Dobrane źródła bibliograficzne są reprezentatywnie dla dziedziny nauk społecznych (z zakresu pedagogiki (w tym pedagogiki specjalnej), psychologii i nauk społecznych), a także publikacji z obszaru nauk humanistycznych. Są adekwatne do podejmowanej problematyki i wykorzystane prawidłowo. Spisy i odsyłacze skonstruowano odpowiednio. W całości ujmując, opanowanie przez Doktoranta techniki pisania pracy naukowo-badawczej należy ocenić na poziomie bardzo dobrym, zaś oryginalna problematyka oraz sposób i jakość jej prezentacji z pewnością zainteresują szerokie grono odbiorców.

Konkluzje

Przedstawione w recenzji szczegółowe oceny różnorodnych aspektów rozprawy doktorskiej ks. mgra Marka Szymańskiego pozwalają na sformułowanie wniosków końcowych.

Cel poznawczy pracy, jakim było udzielenie odpowiedzi na pytanie „[...] [j]akie walory edukacyjne zostały zrealizowane w ramach Projektu AdV obejmującego osoby z zaburzeniem psychicznym, z niepełnosprawnością fizyczną, intelektualną i sensoryczną” (Dysertacja doktorska, s. 177) został osiągnięty. Doktorant dowiódł istotnego edukacyjnego znaczenia projektu „Alegria de Vivir” w oparciu o ewaluację jego wartości edukacyjnych, rehabilitacyjnych i socjalnych. Oprócz celu poznawczego, starano się zrealizować cel praktyczny, jakim było wypracowanie najlepszych form pomocy służących inkluzji społecznej osób z niepełnosprawnością i osób chorych psychicznie (Tamże, s. 179). Doktorant dostarczył argumentów i opracował zalecenia do udoskonalenia projektu, służące wsparciu procesu włączania społecznego osób wykluczonych w Ekwadorze, co zakładał, określając cel praktyczny przedstawianej pracy. Należy przyjąć, że również ten cel udało się osiągnąć.

Przyjęte w dysertacji doktorskiej podstawy teoretyczne znajdują ściśle powiązanie z praktyczną realizacją projektu AdV, który jest przykładem przedsięwzięcia wspomagającego rozwój osobisty oraz inkluzję społeczną osób często doświadczających wykluczenia społecznego.

Oceniając całą ww. dysertację naukową należy podkreślić wysoki profesjonalizm ks. mgra Marka Szymańskiego – zarówno od strony warsztatowo-metodologicznej, jak i merytorycznej. Cechująca tę pracę narracja jest poprawna, zarówno w warstwie logiczno-gramatycznej, jak i teoretycznej. Autor rozprawy potrafił zaprezentować trudne zagadnienia w precyzyjny, a jednocześnie zrozumiały sposób. Dysertacja ta zasługuje na pozytywną ocenę, gdyż jest dobrze ugruntowana w bogatym dorobku pedagogiki specjalnej i personalistycznej. Jest to autorskie, psychopedagogiczne studium o wysokim stopniu oryginalności zaproponowanych rozwiązań dotyczących badanego problemu, prawdopodobnie pierwszy w pełni naukowy opis założeń, działalności i efektów projektu „Alegria de Vivir” realizowanego w Santo Domingo w Ekwadorze.

Stwierdzam, że rozprawa doktorska prezentuje wysoki poziom merytoryczny, posiada wysokie walory poznawcze, nowatorskie i naukowe. Jest profesjonalną teoretyczną, empiryczną i praktyczną odpowiedzią na wyzwania współczesnej pedagogiki personalistycznej i pedagogiki specjalnej. Doniosłość podejmowanej problematyki, szczególnie w kontekście przemian zachodzących w społecznym świecie, uzasadnia potrzebę dalszego naukowego namysłu i działań badawczych w tym obszarze.

Jakość przedłożonej do oceny dysertacji naukowej stanowiącej podstawę wszczęcia przewodu doktorskiego oceniam wysoko, z uwagi na jej nowatorski charakter i wymierne skutki badań naukowych, mające nie tylko znaczące walory poznawcze, lecz także istotne dla społeczności ekwadorskiej implikacje praktyczne. Ks. mgr Marek Szymański wykazał się dobrą ogólną wiedzą teoretyczną w dziedzinie nauk społecznych, w dyscyplinie pedagogika, a ponadto bardzo dobrą umiejętnością samodzielnego prowadzenia pracy naukowo-badawczej. Dysertacja naukowa spełnia wymogi stawiane rozprawom doktorskim i odpowiada warunkom określonym w art. 13.1 ustawy z dnia 14 marca 2003 roku *o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki* (Dz.U. z 2017 r., poz. 1789 ze zm.). Z uwagi na powyższe, wnoszę do Rady Instytutu Dyscypliny Pedagogika Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II o dopuszczenie ks. mgra Marka Szymańskiego do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Warszawa, 23 stycznia 2021 roku

Warszawa, dn. 16 kwietnia 2021 roku

WNIOSEK O WYRÓŻNIENIE

rozprawy doktorskiej ks. mgra Marka Szymańskiego

pt. „Edukacja osób z niepełnosprawnością w ramach projektu „Alegría de Vivir”

w Santo Domingo – Ekwador. Studium psychopedagogiczne”.

Niniejszym wnioskuję do Rady Instytutu Dyscypliny Pedagogika Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II o **wyróżnienie** przedłożonej mi do oceny rozprawy doktorskiej ks. mgra Marka Szymańskiego pt. „Edukacja osób z niepełnosprawnością w ramach projektu „Alegría de Vivir” w Santo Domingo – Ekwador. Studium psychopedagogiczne”. Tematyka badawcza ww. doktoratu stanowi unikalne studium praktycznej realizacji projektu „Alegría de Vivir”, który jest przykładem przedsięwzięcia wspomagającego rozwój osobisty oraz inkluzję społeczną osób często doświadczających wykluczenia społecznego – osób z niepełnosprawnością i osób chorych psychicznie. Autor pracy wykazał się aktualną i pogłębioną wiedzą teoretyczną w zakresie pedagogiki, w tym pedagogiki specjalnej, zaś podstawy swoich naukowych rozważań umocował w filozofii chrześcijańskiej. Umiejętnie odwołał się do personalizmu chrześcijańskiego i nowatorsko powiązał główne jego idee z modelem rozwojowym postrzegania niepełnosprawności. Doktorant w ramach pracy uzyskał wysokiej jakości związek na polu łączenia teorii wiedzy naukowej z praktyką wsparcia na rzecz osób marginalizowanych społecznie. Ponadto, na wyróżnienie zasługuje bardzo wysoki poziom badań - trudnych, prowadzonych na szeroką skalę, z zaangażowaniem wielu podmiotów, a także biegłość i wnikliwość Doktoranta w interpretacji wyników badań, umocowane w wieloletnim doświadczeniu kapłańskim i bogatej aktywności pomocowej dla społeczności Ekwadoru. Jako recenzentka, która wnikliwie zapoznała się z treścią ww. pracy doktorskiej, z pełną odpowiedzialnością mogę stwierdzić, że zarówno unikalna tematyka, jak i całość prac badawczych, wykonanych i przejrzysto przedstawionych przez Doktoranta w tej rozprawie, wyraźnie przewyższa przeciętne wymagania stawiane pracom doktorskim w dziedzinie nauk społecznych, w dyscyplinie pedagogika.

dr hab. Marzena Dycht prof. ucz.